

Unde malum?

Odkud se bero zlo ve společnosti? Na to je jistě mnoho odpovědí. Někteří lidé – ti spíše jednodušší – by s tím asi také byli brzo hotovi: když označíme nějakého nepřítele, který může za naše trampoty, hned se nám uleví.

Tak jednoduché to ovšem nebude, nuže odkud? Jedině z lidí, protože společnost – to jsou právě lidé, z ničeho jiného není složena. Tak jsou tedy lidé zlí?

I zde asi dostaneme rozličné odpovědi, v závislosti na povaze dotázaného. Misanthropové a škarohlídi asi s (neveselou) radostí přikývnu. Ale většině lidí asi nebude takové jednoznačné vyjádření po srsti – to přece neodpovídá naší zkušenosti; většina lidí je přece dobrá, nebo aspoň slušná. Ovšemže máme každý své chyby – dobře je vidíme u sebe a tušíme, že u ostatních to nebude jinak. Za běžného každodenního života však většinou nevycházejí najevo, vůbec si jich nevšimneme. Je-li tomu tak, vede nás to ke konstatování, že tedy v každém jedinci musí být mnohem více dobrého než špatného, jinak by se totiž v té převaze „dobra“ nemohlo ztratit, nebylo by ho „dost“, aby to zlé zakrylo a jednoznačně nad ním převážilo; to by muselo nějak vyjít najevo.

Tím jsme se ale nedostali ani o píď dál. Když tomu je tak, jestliže je v člověku tolik dobrého, že si to zlé prakticky neškrtně, musí přece stejné podmínky panovat i ve společnosti, neboť ta, jak jsme již řekli, není ničím jiným nežli souhrnem jednotlivců. Proč tedy ve společnosti na tolika místech narážíme na nejrůznější slabosti, dokonce na zvrhlé, záměrné a ošklivé zlo?¹

Připomíná to trochu známé geometrické paradoxní skládačky: části jsou domněle v pořádku sestaveny, ale celek ukazuje na cosi jiného. Museli jsme se tedy asi někde dopustit chyby v myšlenkovém postupu. Abyste spolu se mnou nemusili procházet celý proces od začátku, ušetříme si námahu a hned na ni poukáží. Spočívá v tom, že stavba společnosti je ve skutečnosti velice spletitá a nespočívá na pouhém sčítání jedinců, na skládání částí v celek. Musíme ji lépe prozkoumat. Jak tedy dochází k vytváření společnosti, a jak k němu jednotlivci přispívají?

Začneme od toho nejelementárnějšího: od osobního kontaktu dvou jednotlivců. Při bezprostředním kontaktu dokážeme normálně všechno „zlé“ co se v nás skrývá – tedy v nás samých i v našem protějšku – mít pod kontrolou a ovládat (jednoduše všechny neblahé pohnutky potlačíme). Chováme se obezřetně a taktně, poněvadž si přirozeně nechceme s naším pratnerem okamžitě vjet do vlasů. Toto minimum jsme schopni dodržet i u vztahů, řekněme, problematických. Ovšem u většiny vztahů a kontaktů jdeme mnohem dále a u některých dospíváme až k opravdovému altruismu.

Jak je tomu u vztahů více osob najednou, u vztahů skupinových? - I na této úrovni je *možné* udržet takovýto vysoký standard vztahu. Pokud se tak v nějaké skupině stane, můžeme takovou skupinu označit za *společenství*, *komunitu*; v komunitě jsou si všichni rovni a neexistuje formální autorita. (Neformální autority se utvářejí všude a naprosto přirozeně.) Společenství/komunita může mít určitá pravidla (například mnišská společenství), ale jejich dodržování závisí vždy na jedinci. Většina společenství však prakticky žádná pravidla nemá – mnohá vznikají také *ad hoc* - a chování jednotlivce vůči ostatním se tedy řídí stejnými pravidly a ohledy jako v osobním kontaktu. V rámci komunity vždy vystupují a jednají jednotliví lidé; oni jsou to, kdo se rozhodují – jednotlivě nebo společně – něco udělat.

Bylo by velice zajímavé prozkoumat, nakolik lze hranice takovéto komunity nafouknout, jakého maximálního rozsahu může dosáhnout. Je očividné, že pokud je překročena určitá hranice, přestává komunita fungovat jako komunita. Hranice je jistě překročena u *masy* – v ní neosobní vždy nabývá vrchu. Ale nemusíme chodit tak daleko. Masa se koneckonců v moderní, strukturované společnosti nevytváří příliš často. Existují i menší jednotky, které fungují na odlišném principu, a jež nepřijímají za své maximy, jimiž se řídí princip komunity. Mluvím o *kolektivu*.²

1 Formy zla – individuálního i společenského jsem – z jiného hlediska – popsal ve stati: *Ještě jednou o zlu*, viz <http://andresius.pise.cz/29-jeste-jednou-o-zlu.html>

Kolektiv má vždy pravidla, poněvadž nevzniká z nějaké záliby zúčastněných, ale za jistým účelem. V rámci kolektivu se sejdou i lidé, kteří by se za jiných okolností asi nepotkali, a v jejich vztahu *vždy* vystupuje i cosi jiného a neosobního. Ovšem i v kolektivu probíhá mnoho kontaktů čistě dvoustranně a u těch je jistě vždy možno dodržet aspoň onen „minimální“ standard. Ale u skupin typu kolektivu probíhá ještě mnoho jiných transakcí: transakce seshora dolů a zdola nahoru; (kolektivy mívávají hierarchickou strukturu); mezi jednotlivcem a celou skupinou nebo její částí; mezi menšinou a většinou. Právě transakce posledního typu jsou ty nejprekérnější a jsou nejvíce ohroženy možností, že se do nic vetře něco cizího, co uniklo osobní kontrole a skryje se do obrazu „kolektivního mínění“; může to tam proniknout třeba z osobního nevědomí některé(ho) ze zúčastněných, anebo i odjinud. A také se může stát a – bohužel – stává, že právě toto neosobní nějakým způsobem převáží, podrobí si postupně ostatní ideje a potlačí mnohé dobré nápady a názory. Dost často nebývá takový vývoj zúčastněným ani nevídaný. Ti si ho pak objektivizují jako určitého „ducha“. Vzpomínám si na určitý pozdně normalizační český film, kde jedna z postav takto o sobě prohlašovala, že do ní vstupuje „duch policie“. Byť si u takového sdělení asi sotva udržíme vážnou tvář, výroky o „církvním duchu“, nebo „podnikatelském duchu“, nebo dokonce „vědeckém duchu“ většinou asi přejdeme bez povšimnutí. A pak už se jenom divíme, odkud se to všechno vzalo. Podezíráme z toho většinou nějaký cizí vliv, ale nemusí tomu tak být. Naši osobní démonci, kteří se vymknou kontrole našeho Já, se totiž mohou spojit – a oni koneckonců nebývají nijak originální, vždyť spoustu nectností mívají lidé úplně stejných – strach, hamižnost apod.

A právě tak může dojít k tomu, že jednání a činy ve velkém, *kolektivním* měřítku neodpovídají tomu, jak bychom za odpovídajících okolností jedali my sami.

Těžko se na to hledá nějaká rada. Tenhle společenský mechanismus totiž nefunguje od včerejška, naopak je tu už od pradávna. A také se jistě přes noc nezmění. Snad bychom mohli být obezřetnější vůči všemu, co neodpovídá prosté lidské zkušenosti a nedat se hned lákat nějakými zničehonic se objevivšími řešeními a s nebe spadlými návrhy. A také je jistě dobré veškeré kontakty, které navazujeme a udržujeme, třeba i v rámci určitých kolektivů, pozvolna převádět na osobní, interpersonální bázi.³ Možná, že když to budeme poctivě dělat, budou se ty kolektivy jeden po druhém proměňovat na pravá společenství, kde si lidé už mohou vzájemně věřit a také si věří.

2 Tento výraz jsem zvolil možná díky starým (neveselým) vzpomínkám na období totality; stejně by ale fungovaly výrazy klan, kmen, strana, smečka, mužstvo aj.

3 V náboženské komunitě Bahá'í se traduje překrásný výrok jejího dřívějšího náboženského vůdce Abdul'l Bahá : *Nespokojte se, dokud každý, s kým máte co do činění, nebude pro vás jako jeden z vaší rodiny. Pohlížejte nakaždého jako na otce či bratra, matku či sestru nebo dítě.*